

նաեւ ճանցելոյ մէջ ոչ սակաւ՝ որ զեղեցիկ տղերք կը բովանդակեն, զոր յետոյ առիթ իւրենեանք տեսնելու: Սակայն առա յառաջ բերուածներն յայտնապէս կը ցուցնեն թէ Երջափ մեծ նշանակութիւն ունին այս Առակք ի Բաժնական գրականութեան: Մեծանուն Մատենադիրն ինչպէս իւր շատ գրուածոց՝ մանաւանդ Ընթացականաց մէջ նշանաւոր է իմաստից բարձրութեան եւ կրօնի խորին խորհուրդքն վրեժ կերպիւ բացատրելու մասին, այսպէս իւր Առակաց մէջ զիտցած է ժողովրդական բանաստեղծութեան սեպհական գեղեցկութիւնն ծարարութեամբ թափոփելու գնեւ առաջի մեր: Պարզութիւն, բնականութիւն, փափկութիւն, ընտանեկան վայելչութիւն, եւ այլ յատկանիշք նշանդիրի քերթուածոց խիտ առ խիտ կը տեսնուին յայս սակաւ տարջ:

Միայնով մեր յատուկ նիւթոյն մէջ, ասորք մեզի կը ծանօթացնեն Նախնաց Բաժնական յատկութեանց գլխաւոր մասունքն, յերեւան կը հանեն նոյն բարբառոյն սեպհական գաթիւածներն, ձեւերն ու ասացուածներն, որչափ կարելի է համարմը առնել կը բանան անոր ընտանեկան վայելչութեամբ թափուելով եւս: Այնպէս որ շափաղանցութիւն չըլլար, կարծեմք, եթէ Էլատանս վերջներէնք բռնելով՝ որ այս Առակք միայն բաւական էին օրինակ լինել ապագայ դարաց նոյնպիսի գրուածոց, թէեւ ոչ այլ ինչ ունենայիք ի հնոց այս բարբառով գրելու:

(Ընթանալէի):

Հ. Գ. Յ.

ՄԱՅՆՆԱԻՍՈՒԿԱՆ

ՀԱՆՈՒՄԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հանդէս երեքամսեայ, ընդ խնամով Մատաթեայ Գարապէտեան եւ Յ. Գորգիւնի, 1888:

Այ գրականութեան արդի ներկայացուցչաց թուոյն մէջ երկու տարի է որ ի հրապարակ ելած է իւրեւ ամսաթերթ «Ճաշակ ոսկեղէն գպրութեան», եւ յաղորդութեամբ կը շարունակուի այս տարի ալ, թէեւ ուրիշ գրիք եւ հանգամանաց մէջ իբր քերքամեայ հանգէս: — Ըստ խնդրոյ Մեծապ. Ննամակալաց՝ կը փութանք սոյն գործոյն վրայ մեր տեսութիւնն յայտնել:

Ամեն յառաջագիւտ ազգ իւր ներկայ քայլերն չառած, կը գաւառայ եւ կը փնտռէ իւր անցեալն, այսինքն՝ իւր նախնեաց հեռերն ի լոյս հանելու կը փութայ, եւ զանոնք ուշադրութեամբ դնելով՝ անոնց վրայէն քայլեն իրեն փառք կը համարի: Մեր ըսածն լուսաւոր իմանալու համար կարեւոր չենք համարիր՝ Եւրոպայի մշակեալ ազգաց թէ արուեստից եւ թէ լեզուի ու գրականութեան նկատմամբ օր ըստ օրէ իրենց ազգին հնութիւններն խուղարկելու:

Ի գործ դրած խնամքն ու ջանքը մասնաւոր ցուցնել: Եւ ինչեւտասանորդ գարուս կարծես մանաւոր գործն եղած է թաղուանս ու հնացածը վերատին ժամանակիս լուսովն նկատել եւ իւր յառաջադիմութեան գործածել:

Անցնելու Երջափ արգհարէն մեր ընտանոցն: Մեծաւ ուրախութեամբ կը տեսնենք որ այսօր մեծ մտադրութիւն գարծուցած է հայ ազգն իւր անցելոյն, եւ մանրահատ խուղարկութեամբ — եթէ չկարենանք ըսել կը քնեւ, գնեւ — կը ջանայ քննել եւ ըստ կարի լուսաւորել զայն: Բայց ազգի մը երբեմն ունեցած զարգացման չափն իւր հին լեզուն է, որ նոյն իսկ ուրիշ վկայութիւններն եթէ պակսին, բաւական է հղոր վկայ մը հանդիսանալու: Եւ արդարեւ ուստի պիտի կարենայինք մեր նախնեաց մտաւոր զարգացման համոզուիլ, եթէ չուենայինք մեր առջեւն անոնց լեզուն՝ հին հայերէն: Այնչափ զօրաւոր է այս առ մեզ, որչափ դիտելք թէ «Լեզուն խորհողութեան հայերէն» է: Անշուշտ այս է պատճառն որ այսօր ուղղուած է մեր հայեցումաբն մեր հին լեզուին վրայ, եւ յարգութեամբ կը պահենք մեր նախնեաց աւանդած հասակատարներն, ըլլայ գրոց ձեռք եւ ըլլայ որպիսի եւ իցէ միջոցներով: —

Այս հարեւանցի տեսութեան գիւրին է ըմբռնել թէ ինչ նշանակութիւն ունի «Ճաշակն ոսկեղէն գպրութեան», «Ճաշակն» իւր զրած նպատակէն գատելով՝ մեծ նշանակութիւն ունի: «Ճաշակն», նպատակն է՝ մերկանալ Հայուն աւազ թեւն իւր նախնի լեզուական մեծագանձ հարստութիւնն եւ այնու «օգտակար ընել հանս դէտը» նախնի Հայուն բուն եւ հարազատ լեզուն լաւ սորվիլ ու զօղներուն, եւ գրականութեան ու գիտութեանց բազմապատիկ պահանջմանցը նայելով՝ արդի հայերէնին մեծ օգնութիւն մատուցանել» (Տես Ա. Տարի. Յատաշարան): Անշուր դիտարկութիւն Սակայն, արիւն, «Ճաշակն» այս դիտարկութիւնն առ ոչինչ կը համարին անոնք՝ որոնց աւելի արիւնքական է՝ դատել իր մը ոչ թէ իւր իրական արիւնքին համեմատ, այլ կամ — որ սովորաբար է — անձնական կարծեաց եւ սկզբանց համաձայն չգտնելով զայն, եւ կամ խօսելով՝ «Ըստ մարմանելոյ լսելեաց իւրեանց»:

Ի՞նչ ուղղութեամբ կ'ընթանայ «Ճաշակն» այս իւր դիտարկութեան հասնելու: Բունած ուղղութիւնն կրնանք նկատել նախ ըստ նիւթից եւ երկրորդ ըստ լեզուի:

Ա. Ճաշակն նիւթը, Եթէ երկամեայ կարծ

ժամանակին հետ համեմատելով՝ «ճաշակին» նվազեցնելով, կրնան ըստ բառականի հետաքրքրական կոչուիլ: Սակայն կը ստիպուինք բնել թէ գրուած յօդուածներէն ոմանք թերեւս ուրիշ կերպարանք կ'առնուին, եթէ նկատողութեան առնուէին եղած նորարար լինելութիւններն: Ընդհանրապէս խոսելով, հին լեզուան գրուած շանդէս մը՝ առաւել զբաղելու էր հայ հնութեանց հետ, ըստ որում՝ ճակտին վրայ՝ «պատմական, գիտական, բանասիրական» տիտղոսներն կը կրէ: մանաւանդ լեզուի պատմութեան գաղով՝ բառական համարելի չէ քարոզել ու պաշտպանել զգաական լեզուն, այլ յերեսան հանելու զանազան կան լեզուի, այսպէս բանիք, «հոգին», ցուցնել՝ թէ ինչու ոսկեգարուն աշակերտ մը չի կրնար զոմանս ի մատենագրաց՝ հայերէնի դասական մատենագրաց կարգէն համարել, այլ գոհ կ'ըլլայ զմին «պատմական», զմիւսն՝ «ճարտարա-խօս» եւ զերրորդն՝ «փիլիսոփայ», յորրորդէնով: — Ընդարձակ ասպարէզ մը կուեննայ «ճաշակն» եւ քան զեւս ինք զինչեւ հետաքրքրական ընելու, եթէ է. դարէն ցծի: Դար իւրաքանչիւր մատենագրաց լեզուին վրայ ընդարձակ ծանօթութիւններն ապա հասարակութեան, որով մեր գրականութեան մէկ պակաս մասը կը լեցուի: եւ շատ մը մուրա կարծիքներ կ'ուղղուին: —

Այնքան թ. «ճաշակն» լեզուին, որ խնամակալաց ազգագրաբանութեան իսկ յայտնի է թէ «լեզուի ազնուութիւնն» (Գ. Տարբ. 1) «ճաշակն» գլխաւոր զարդն պիտի ըլլայ: Դրեանք ամենայն ուրախութեամբ բնել ի խրատոյս, թէ մեծ է այս նկատմամբ «ճաշակն» ցուցած յաջողակութիւնն: — Յայտնի է որ առայժմ ոսկեգարուն հոգին կ'ըմբռնենք՝ Գոռուի մոռնալէն ցլլիւն Նմանալովսն մէջ, որ այնչափ իրաւունք կուտայ ոսկեգարեանի մը՝ — «գրածս հարազատ հայերէն է, ըսելով, որչափ այլով՝ անշտապագովիլի «կապուցութիւն» համարելու: Ոսկեգարուն մատենագրաց սահմաններէն չխոսողիքն, մեք կը նկատենք իրեն մի միակ զինք, որով կարող կ'ըլլայ «ճաշակն» ինք-զինքն իւր «հակառակորդաց» (Գ. էջ՝ 25) յարձակմունքներէն ազատել: որոնց ըրած յարձակմանց մէջ եթէ կար իրական մը, որով «ճաշակն» փնտրել կը կարծուէր, պարզապէս «ճաշակն» ինչ ինչ բանի մէջ մատենագրաց ճշգրիտ նմանողութեան սակաւի մի խոտորումն էր: Սակայն այս ալ ըսելու երբ թէ յառաջ բերուած մեղադրանաց բազմակց լեզուններուն մէկն միայն արժանի էր նկատողութեան: Բայց այսպիսի խոտորումներ

սովորական կ'ըլլան Գ. Տարբ. Ա. Թուին մէջ, որոնք այնչափ աւել ժամագրութեան արժանի են, որչափ ըստ «ճաշակն» ըսածին (Ա. էջ 5), «նշող» են. այսպէս կը գտնենք ոմանք, խնդրառուութիւններ ու բառեր, որոնցմէ քանի մը հատը ներուի մեզի յառաջ բերել:

Գոռուի գլխաւոր լեզուին (ճշ. Գ. 3) կ'ըլլէր բառին քով՝ յառաջ կը գտնենք հանգրծ իւր բազմակիս. ոմանքն, իսկ յառաջ-նշող լեզուի մէջ կը թերեւս բնել Գոռուի լեզուն զինքն յառաջ Գոռուի կը գտնենք առ Եւսեբ. (Եվ. Պատմ. 652) — «Գրգռուաց յարցոյ մի Բոռուի-նշողն ի վերայ նորա» (Գ. 19) — «Բոռուի-նշողն բառին խնդիրն է միշտ զով բացաւ. եւ կամ ինչով սեռական, բայց է վերայով մեզի ծանօթ չէ. «Երբ-նշողն ամբաստանութիւն ի վերայ նորա», խնդրառութեան նկատմամբ ըստ կանոնաց ոսկեգարուն է, բայց յառաջ-նշողն քով՝ «Բոռուի-նշողն շատ թերեւ է, որ աւելի Գոռուի, ինչպէս, «Բոռու», «Բոռու» են. ծանր գոյաւ կաններն կ'առնու. իսկ յետագայրեան մատենագրաց քով այս զանազանութիւնն չի տեսնուիր: Նշոյն օրինք աններելի կը կարծենք «լալ եւ հնձել պարտ իցէ է վերայ տկարութեան մտաց ազգին» (Գ. 26) հնձել միշտ ընդով կամ ինչով խնդիր կ'առնու: — «Ճարտարի զբոսանալով» (Գ. 27) երկու բառերն ալ՝ թէ եւ ըստ գրաբանի ոգւոյն, սակայն առաջինը նոր յարմարեցած՝ «Բոռուի-նշողն բառին, իսկ երկրորդն՝ առ յետին մատենագիր, որոնց տեղ լաւագոյն ըստած է (Բ. Զնր. էջ 1. աղբ 13) «անհանձար ընդվարախօսութիւն», Նոր բառերուն կարգէն են Գոռուի Գոռուի-նշողն (ճշ. Գ. 25) եւ մանաւանդ՝ Գոռուի-նշողն, ինչպէս (Գ. 18), որոնց վերջին երկուքն ընդգէմ հայերէնի կանոնաց, փոխանակ ինչ Գոռուի-նշողն, ինչպէս ինչ ըսելու, վասն զի առ առաւել կրնան նշանակել զատաստան կամ կանոն բոլր. յետագայրեան՝ բայց ուղղութիւն Գոռուի-նշողն (Միխիթարայ Գոռուի), Նշոյնպէս խիստ կը հնչէ անանցաց՝ «Երբ-նշողն... ի նիւթոց աղէն աղէն» (Գ. 21) եւ մանաւանդ՝ անուր ինչ ի պարանոց անձալ լինել ի Պատրիարքարան» (Գ. 18) ձեւուած անշուշտ՝ «գալ ի բերան անել» ասուցեան վրայէն:

Այս համառօտ տեսութեան ետքը մեզի կը մնայ դարձեալ բարդ յարցողութիւն մտղմել «ճաշակն» խնամակալաց եւ անյողգող յարա-տեւութիւն սկսուած գովելի գործոյն մէջ, որ պատիւ է հայ գրականութեան, եւ ապագայ սերունդն անշուշտ կը տեսնէ՝ այժմէն ցնեւած

սերմերուն բազմապատիկ պտուղներն: Բայց այս օգուտն կորելի է յուսալ, եթէ ազգն ալ ուզէ միանգամայն վարձատրել թափուած քրտինքներն, որուն սակայն ժխտական ապացոյցը է համարինք՝ անսով երթին երեքամեայ ըլլալն:

Հ. Գ. Մ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՀԱՆԳԵՍ ՄԻՋՆԱԿԱՐԴԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԻԶՄԻՐԱՆԻՑ ԿՏՈՎԻՆ

Հիւլիս 14/26 րէն եկեղեցական եւ աշխարհական դասէն ի մի ժողովուած պատկառելի բազմութեան առջեւ կատարուեցաւ ի Կ. Պոլիս՝ ազգային գրականութեան յառաջադիմութեան արդեամբք ցանկացող բարեխիշատակ Իզմիրեանց Նոր Մեկենեասայ կառկին գործադրութիւնն: Ինչպէս Արեւիկ օրագրին (Թիւ. 1360) ընդարձակ յօդուածէն կը տեսնեն ընթերցողք, այս տարի մրցանակաբաշխութեան արժանանալու ընթերցողային յառաջադիմութիւն տուաւ ազգային ուսումնասիրութեան զարգացման, վասն զի Յաննաթողիկն ներկայացնալ երկասիրութեանց գրեթէ բոլորն ալ կը զբաղին ընդարձակագոյնս հայ յիշատակներով, որ են հետեւեալներն.

1. Հայոց Էփէն անուան (ձեռագիր) երկասիրութիւն մը՝ Պ. Խոսեակ Եարութիւնեան:

2. Պառտնութեան Պարտնութեան 1600 էն 1880 տարիներու, (ձեռագիր) Վրթանէս Էֆ. Փափագեան:

3. Արեւելոց Բարբառ, «Զրկերի լեզուն» (տպագիր) 1882 թ. Պ. Սարգիս Սարգսեանց:

4. Հայաբանութիւն, (ձեռագիր) Եարութիւն էֆ. Մեկքն Տուաուխեան:

5. Խոսեակ Եարութիւնեան, զազանս՝ ձեռն: Էֆ:

6. Պառտնութեան Պարտնութեան, (ձեռագիր) Մարտիկ էֆ. Աղաբեկեանց:

Այս վեց երկասիրութեանց մէջէն մրցանակն (600 րլլ.) առնելու արժանացաւ Պ. Եարութիւնեանի՝ «Հայոց գրկին» անուն երկին: Ի սրտէ խնդակից ըլլալով յարգող Հեղինակին կը բաղձնք որ ընդ փոյթ տպագրութեամբ ի հրապարակ ելլէ իւր այս, եթէ չենք սխալիր, երախտիրքն: — Մենք առ այժմ առաջի աչաց չունենանալով գրութիւն ունի՝ «Հայոց գրեթե փոխաբանի եւ կամ յատուց ծագում ունենալուն», եղբակցութիւնն: Կարեւոր խնդրոյս

նկատմամբ կան, կարծենք, ըլլալու ինչ ինչ տողութիւններ. վասն զի արդէն 1864 թ. Փրեգ. Միւլլեր՝ Վիեննական ակադեմիայի Նստից-տեղեկագրութեանց մէջ (Sitzungsberichte) կը վարձագրեալ զայս: Բայց՝ «Գրման արեւելագիտաց ընկերութեան պարբերականին» մէջ՝ Հիւլիս-ման՝ օգնականութեամբ չորս հայ երիտասարդաց (որ են՝ Գեորգ Աւուլեան Տփլիսցի, Պոլոս Գեղիկեան Կապադովկացի, Յովսէփ Մատթեոսեան Փոքր-Ասիացի, Սարգիս Սոյիկեան Խարբերդցի) եւ Գարդիմաուզէն (Gardthausen) հնագրին (paleographie) ձեռնառութեամբն՝ նոյն օտարտօր կարեւոր հիմնական հերքում մը գրած է՝

Գ Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՏՈՒՐԱՆԻ ԲՆԱԿԱՐԴԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԱՐՄԱՐԱՆԻ ՄԻՆԹԱՐԵԱՆՑ ՎԻԵՆՆԱՑԻՆՑ Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Հիւլիս ամիսը գրեթէ ամէն տեղ զարդոցներուն մէծ երբեմնս եւ յազման ժամանակն է, աշակերտք, ուսուցիչք եւ վարիչք որոի բարեխիմար կը ընտան իրենց տարեւոր վաստակող արդիւնք ցուցնել, եւ ծնողք ու հասարակութիւնն անձկութեամբ իրենց մտադրութիւնն այս մրցմանց կ'ընծայեն, որովհետեւ իրենց գերգաստանին՝ իրենց հասարակութեան ապագան իրաւունք անկէ զուլակել կ'ուզեն, ասոր համար ալ խուսն բազմութեամբ ասեական հանդիսին կը վազեն. յալթական ելլողներուն վարձատրութեան ականատես ըլլալով՝ յառաջիկային պատկերաց, ի գրգռու եւ ի յորդոր պլլաց: Մենք այս անգամ, թէ եւ քիչ մը ուշ, այս թերթին մէջ քանի մը տող կը նուիրենք ի մանաւորի այն զարդոցական պայքարին, որ մեզի աւելի մերձաւոր է եւ մեր մտադրութիւնն աւելի կը գրաւէ, կ'ուզենք բռնլ՝ մեր ի կատանդ-նուպիլս վարած վարձարանին այս տարի կատարած քննութեանց ու մրցանակաբաշխութեան, բայց բոտ կարի համառօտի անցնելով, որովհետեւ նոյն միւր բազմազան հայկական ու զաղղիական արդէն ժամանակին անոնց վրայ բաւական ընդարձակ խօսած են:

Սոյն վարձարանին հարցուփորձի սրահը Եւլիս 9 թին (չ. տոմ.) բացուեցաւ եւ անընդհատ վեց օրուան մէջ՝ օրը 10 ժամ նիստ ընելով՝ ուսուցչաց, վարձագրեալաց, ծնողաց եւ ուրիշ ուսումնասիր անձանց աւելն մանր ու խստիկ քննուեցան դաս դաս բոլոր աշակերտներն իրենց արված ամէն գիտութեանց ու լեզուաց մէջ: Իրեւն նոր բան հետա-

1 Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft XXX.

2 Յաննաթողիկն Յայտարարութիւնը տես ծանկն երկրորդ երեսը: